

شاه در قرارداد رژی چقدر رشوه گرفت؟

۲۷ اردیبهشت ۱۳۹۳ ساعت ۲۲:۳۲

در روز ۲۴ اردیبهشت ۱۲۷۰ هجری شمسی در پی صدور فتوای تحریم تنباکو از سوی آیت‌الله میرزای شیرازی، امتیاز توتون و تنباکو که به صورت انحصاری در اختیار شرکت بریتانیایی رژی بود، لغو شد.

در روز ۲۴ اردیبهشت ۱۲۷۰ هجری شمسی در پی صدور فتوای تحریم تنباکو از سوی آیت‌الله میرزای شیرازی، امتیاز توتون و تنباکو که به صورت انحصاری در اختیار شرکت بریتانیایی رژی بود، لغو شد.

اقتصاد ایران در دوران ناصرالدین شاه قاجار متکی بر کشاورزی، صنایع دستی و مبادلات بازرگانی بود. در این دوره این اقتصاد با کمک سرمایه‌داران غربی و تجار ایرانی و با اعمال نفوذ قدرتهایی چون روس و انگلیس به بازارهای بین‌المللی پیوست. وابستگی اقتصاد ایران به بازارهای بین‌المللی، رشد سریع بازرگانی خارجی را در پی داشت که در نیمه قرن نوزدهم میلادی سرعت گرفت.

وجود روس و انگلیس در شمال و جنوب، کشور ایران را به صورت یک کشور نیمه‌مستعمره در آورده بود. این وضعیت نیمه استعماری زمانی تشدید شد که دو نیروی رقیب استعماری در حوزه‌های نفوذ سیاسی - اقتصادی خود در ایران، در کنار یکدیگر قرار گرفتند.

این دو نیروی استعمارگر، ایران را به سه قسمت تقسیم کرده بودند و مستقیماً اداره آن را در دست گرفتند و قسمتی از این کشور را همچون حائلی در بین خود نگاه داشتند. رفاقت این دو قدرت، پیامدهایی در ایران داشت که از آن جمله می‌توان به حمایت از نهاد کهن اجتماعی و حفظ وضع موجود سیاسی اشاره کرد. در چنین اوضاع و احوال و شرایطی بود که بازار امتیازگیری از سوی کشورهای استعمارگر در ایران گرم شد. امتیازاتی که گاه باعث حیرت خود آنان نیز شد. به طور مثال زمانی که خبر اخذ امتیاز رویتر از ناصرالدین شاه در روزنامه‌های اروپا منتشر شد، بهت و حیرت مردم را فرا گرفت، تا آنجایی که بعضی به طنز، تاریخ قرن نوزدهم ایران را قرن امتیاز رویتری نامیدند.

یکی از امتیازاتی که نتایج نامطلوب به بار آورد، امتیاز انحصار تنباکو (واقعه رژی) بود. مقدمات واگذاری امتیاز توتون و تنباکو در سفر سوم ناصرالدین شاه به اروپا فراهم شد و پس از بازگشت شاه از سفر، صورت عملی یافت.

دولت انگلیس از همان آغاز ورود شاه به لندن، «ماژور تالبوت»، صاحب اصلی امتیاز تنباکو را مامور پذیرایی از هیات ایرانی کرد. تالبوت در جریان پذیرایی از شاه و هیات همراه او، اطلاعات خودش را درباره محصول تنباکوی ایران تکمیل و سپس رایزنی در این زمینه را آغاز کرد. او برای اخذ امتیاز و شروع عملیات وسیع در ایران، شرکتی به نام «رژئی» را با کمک دولت بریتانیا و سرمایه‌داران انگلیسی تاسیس کرد. وی پس از تاسیس شرکت رژئی، وارد ایران شد و مقدمات کار را به طور محرمانه آغاز کرد.

تالبوت هر جا به مانعی برخورد می‌کرد، با دادن رشوه کارش را از پیش می‌برد. تا جایی که در مقطعی حتی به خود شاه نیز ۲۵ هزار لیبره رشوه داد و قرار گذاشت هر سال ۱۵ هزار لیبره نیز به شخص شاه هدیه (رشوه) بدهد. بدین ترتیب امتیاز انحصاری توتون و تنباکو در ۲۸ رجب ۱۳۰۷ هجری قمری همزمان با دوران صدارت میرزا علی‌اصغر خان امین‌السلطان و برای مدت ۵۵ سال به تالبوت و شرکای او در کمپانی رژئی واگذار شد.

به موجب این امتیاز، کمپانی رژئی صاحب حق انحصاری تجارت تنباکوی ایران و حتی نظارت بر زراعت آن شناخته می‌شد و در متن آن آمده بود: «اجازه‌نامه‌ای برای فروش و معامله و غیره توتون و تنباکو و سیگار... حق خالص صاحبان این امتیاز است و احدی جز صاحبان این امتیازنامه حق صدور اجازه‌نامه‌جات مزبور را ندارند.»

حدود یک سال طول کشید تا موسس شرکت رژئی بتواند دستگاه‌ها و تاسیسات خود را در ایران نصب کند. در این مدت، انعقاد قرارداد کاملاً محرمانه باقی ماند و غیر از شاه و دست‌اندرکاران قرارداد و آن‌هایی که رشوه گرفته بودند، کسی از ماجرا خبر نداشت. اوایل رجب ۱۳۰۸ ه. ق، تالبوت همراه تعداد زیادی وارد ایران شد تا عملاً کار خود را شروع کند. برخی نوشته‌اند به تدریج حدود ۲۰۰ هزار نفر اروپایی وارد ایران شدند.

در آن زمان معیشت بسیاری از مردم از طریق فروش توتون و تنباکو تأمین می‌شد و زارع و تاجر هیچ نوع اختیاری در تولید و فروش این محصول نداشتند. بنابراین رفته رفته موج اعتراضات در نقاط مختلف ایران خصوصاً شهرهای تهران، اصفهان، شیراز، تبریز... آغاز شد و برخی از تجار از فروش محصول خود به شرکت رژئی خودداری کردند. در فارس که گفته می‌شود مرغوب‌ترین تنباکوی ایران را داشت بعضی از تجار محصول خود را برای اینکه به دست بیگانه ندهند به آتش کشیدند.

علاوه بر ضرر اقتصادی خطر عمده‌تری که برخی احساس می‌کردند، حضور فرهنگ اروپایی در کشور اسلامی بود که حساسیت‌های بسیاری را بر می‌انگیخت. هجوم گروه بزرگی از اروپایی‌ها به ایران، حتی شکل ظاهری شهر و بازار را تغییر داد و بسیاری را به این نتیجه رساند که گویی تاسیس شرکت و امتیاز انحصاری توتون و تنباکو فقط بخشی از ماجراست و هدف اصلی‌تر این است که فرهنگ اروپایی در ایران رواج یابد و ایران به تدریج به مستعمره بریتانیا تبدیل شود.

نخستین گام اعتراض را تجار، کسبه و دست‌اندرکاران صنعت تنباکو برداشتند. از هر شهری فریادی برخاست و فریادها رفته رفته سطح مملکت را فرا گرفت. پس از اوج گرفتن مخالفت و درگیری، اقشار مختلف مردم به علمای دینی در شهرهای مختلف رجوع

کرده و کسب تکلیف نمودند؛ به طور مثال در اصفهان به آیت‌الله نجفی اصفهانی، در شیراز به سیدعلی‌اکبر فال اسیری، در تهران به شیخ فضل‌الله نوری و میرزا حسن آشتیانی، در تبریز به میرزا جواد مجتهد تبریزی متوسل شدند.

این فریادهای همه جانبه از هر گوشه‌ای به گوش میرزای شیرازی، مرجع تقلید شیعیان در سامرا رسید. میرزا حسن آشتیانی با آیت‌الله محمدحسن شیرازی مکاتبه و کسب تکلیف کرد، آیت‌الله شیرازی ابتدا نامه‌ای به ناصرالدین شاه نوشت و به شاه در مورد عدم سپردن سرمایه مملکت به دست بیگانه هشدار داد، ولی شاه به هشدارهای وی ترتیب اثر نداد. این چنین بود که حکم تحریم تنباکو در عبارتی کوتاه و به شیوه‌ای مؤثر و محرک و حساب شده از سوی میرزای شیرازی به شرح زیر صادر شد: «بسم الله الرحمن الرحیم. الیوم استعمال تنباکو و توتون بایّ نحو کان، در حکم محاربه با امام زمان (صلوات‌الله و سلام علیه) است. حرّره الأقل محمد حسن الحسینی»

صدور فتوای تحریم تنباکو، غوغایی به پا کرد و قیام مردم در سراسر ایران گسترش یافت. بعد از صدور فتوای تحریم، علاوه بر اینکه هیچ کس توتون و تنباکو را در مخفی‌ترین محل استعمال نکرد، قلیان‌ها و چندین بادگیر طلا و نقره توسط صاحبانشان شکسته شد. چنانکه ناصرالدین شاه روزی در حرمرسرای خود دید زن‌هایش به کنیزان خود امر می‌کردند که آن‌ها را در هاون نهاده و بشکنند! وی گفت: شما را چه می‌شود که این طور می‌کنید؟ یکی از زن‌ها گفت: آن کس که ما را به تو حلال کرده، قلیان را به ما حرام کرده!

چنین بود که سرانجام شاه و امین‌السلطان از بیم شورش مردم و اعلام جهاد عمومی توسط علماء، امتیاز این قرارداد را در شانزدهم جمادی‌الاول سال ۱۳۰۹ قمری لغو کردند و امین‌السلطان طی تلگرافی به ولایات، الغای قرارداد تنباکو و آزادی کشت و تجارت توتون و تنباکو را اعلام کرد.

با لغو قرارداد، مردم این پیروزی را جشن گرفتند، با این حال تا لغو تحریم از سوی میرزای شیرازی، همچنان تنباکویی استعمال نشد. بدین ترتیب تحریم تنباکو تا تاریخ ۲۵ جمادی‌الثانی ۱۳۰۹ هجری قمری ادامه یافت و در این روز بود که حکم تحریم دخانیات از سوی میرزای شیرازی لغو شد.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetariikh.com/news/۲۶۷۷۲/شاه-رژیم-قرارداد-شاه>